

'Z izta gerift dar kukko

Anche quest'anno è tornato sulle nostre montagne il cucculo. Simbolo di fortuna e prosperità, questo uccello migratore ogni anno migra in Europa per la bella stagione dopo aver trascorso l'inverno nelle foreste africane. Una volta tornato, il suo canto inconfondibile risuona tra i nostri boschi, annunciando, finalmente, che la primavera è tornata.

In di lestn bochan vil läut attn pèrge hâmen gehöart vispln un defati haür o dar kukko iz gerift in di ünsarn beldar. Dar hatt auzgebintart in di trópischen beldar in Afrika un est, ke 'z iz bidar nà zo khemma barm da o, izzar gekheart bodrùmm. Dar kukko kheat bodrùmm in Europa alle djar ka längez; ma heft à zo höara soi gevispla fra di lestn von lentz un di earstn tang von abré. Próprio umbrómm dar rift hërt in disan mánat, vil sprüch un läut khön ke dar print in längen un ke, balda da iz dar kukko, bartz neméar snaim. Dar kukko iz a vogl groaz azpe a taup, pittnan grisatn rukkng un an pauch sbartz

un baiz. 'Z iz a vich boden gevällt stian alümma un defati, baldar flattari vonan kontinént attn ándar, izzar hërtal alümma. Baldar rift atti ünsarn pèrge stearat gearn in di folkatn beldar un peng ditza bianc läut sengen, ánka azta alle höarne. 'Z soinda an hauf sprüch un stördje boda ren von kukko un ummana vo dise khütt ke, azma hatt gëlt in di gadjöffan da earst bòtta von djär bomen höart singen, bartmasan hám dar gántz djär. Ma dar kukko iz nèt lai gekhennt vor schümmene sachandar azpe 'z gëlt odar dar längez, dar iz gekhennt vor eppaz boda magat auzseng, vor üs läut, nèt soyl schümmene. Dar kukko defati iz a vich boda

nèt auzüglt soine khlummane, ma dar machtz tún in ándarn vögl. Dar zornirt an èst vonan ándarn vogl un lekk sèmm soi öale. Zbölf tang spetar borteta dar khlumma kukko boda, habante a gántz edla haut, djukht auz von èst allz bazzar vinnt (öala odar djunge); asó khintar zo haba mearar zëzza. Un asó dar khlumma kukko machtze auzügl vo "fremmege" vögl. Bar mang khön ke dar kukko iz a vich boda boll auznützt ändre vögl, ána zo macha fadige sélbart, ma ma mocht allz ummaz khön ke höarne vispln ka längez iz hërt a eppaz schümmma un luste.

E.v.K.

**'Z holtz zo vorprènna iz hërtä gest bichte vor alle,
atz Lusérn håmdada pensàrt di baibar**

Zuarleng 'z holtz zo vorprénna

Portavano a casa carichi a dismisura, fascine di legna più grandi di loro, tronchi di faggio o altre essenze. Dal più profondo del bosco fino a casa. Iniziavano in primavera perché era importante avere scorte sufficienti per il lungo e freddo inverno. Avevano una forza inaudita, volonterose e infaticabili: le donne di Luserna.

Benn alümma, benn pittnar tschellen, soinsa gánt in balt zo nemma 'z holtz zo vorprénna. Sa hám ågeheft no ka längez zoa zo habasan genümma auzzotraiba di längen un khaltin bintarn. Epparùmmandar iz gest an altar mán, ma di meararstn soin gest baibar. Di baibar vodar Tetsch soin khent abe pa Rumma gevazzt pitt faschin durre est un raisar, sa soin khent auvar von Lez o, odar auvar pa staige vo Masétt pitt länge sbere puachane stängen. Asó iz gánt vür in gántz

länt vo Lusérn. Alóra di beldar soin hërtä gest saubar, 'z iz nèt gest dèstar vennen holtz zuarzolega, vil vert hamsa gemocht gian vort bait von länt un dar bege zo kheara bidrùmm izzese gemacht läng un di karge hërtä sberar. Durch pa begela un au pa staigela di baibar hám gehatt soine rastn, hërtä di séllden, a mäürle odar an khnott hoach genümma zoa zo maga abevazzan di karge un sitzanze zo vângä atn, un darmä bidar gian untar zo auzovazza di karge aftn rukkng ána kartza

vil fadige un inviärnse zuar huamat. Sa soin nèt gánt a bòtta alümma aftn tage in balt ma meararne vert, un tage dòpo tage fin azza nèt hám zuargehatt daz sèll holtz boden iz ágestänt. Z'schauga á di sèlln baibar hebatna nèt khöt bi starch sa soin, vil vert khlummane un magarne, ma starch azpe di krötz. Di baibar vo Lusérn hámaz gelirnt ke anìagladar ast hatt soi vërt, un pitt soin fading vil åndre sachandar o.

b. n. motze

Foto Archivio Motze



Zoa nèt zo vorgèzza in “Blutsonntag”, dar Pluate Sunta

Il 24 aprile ricorre l'anniversario dell'omicidio di Franz Innerhofer, da parte delle squadriglie fasciste. La “Blutsonntag” come viene chiamata in SudTirolo è una delle estreme azioni di repressione e cancellazione culturale/linguistica che le comunità altoatesine e trentine subirono durante il periodo fascista. Un evento che scosse profondamente le due comunità.

Sunday Bloody Sunday hámz gesunk di U2. A kantzù boda kontart bazta iz vürkhent atz 30 von hochnach-djenàro von djar '72. A trauregar tage vor alle di irländesan un ingléstan o. Ma i billaz kontärfn, liabe lusérnar, di stördja von südtírolar Pluatar-Sunta. A traurega stördja vonan trauregen sunta. Dar 24 von abré von djar '21 iz gest a schümmardar tage vor alle di südtírolar un di trentinar o. Umbrómm vor da earst bòtta, dòpo azta iz gest verte 'z kriage, izta khent hergerichtet da “Bozner Messe”, dar festival vodar südtírolar kultür. Alle soin khent abe von pèrge un von teldar vodar ünsar redjóng zoa zo giana ka Poatzan, alle ägerüstet pinn kostüm vodar tradizióng. Dar

Franz Innerhofer, a maistro vo musik vo Marlengo, hatt genump toal atti manifestazióng pitt soinat musikál bända. Fra soin musizistn izta gest o a pua, dar Hans Theiner. A par läut hám auzgemacht auzonemma di firme zoa zo vorsa azta dar gántz Südtírol (pinn Trentino o) khemm bidar ägeheft pinn Österráich. Un ditza, di faschistn hámz gebizzt. Allz in an stroach di militzie faschiste hám nágeloft in birötsch vodar manifestazióng un hám ägeheft zo schiazza. Alle darschrákht, sovl bida berat bidar ägeheft 'z kriage, soinsa vonkánt. Azpe dar Franz Innerhofer pinn pua Hans untar soin måntl. Ma di faschistn soinen nágeloft un hámnen darschózt. In

tage darmä dar Mussolini, boda iz gest no direktör vo “Il popolo d'Italia”, hatt lodärt di faschistn vo Poatzan khödante, pitt odio, ke “tausankh faschistn stivéln soin boróatet zo khlemma di südtírolar khöpf”. Ditzia iz gest dar faschismo in d'ünsar redjóng. I, vo auvar da, hám gesek di lusérnar boda hám neméar gemak ren azpe biar, boda soin khent inngekhäicht o umbrómm antifaschistn, di djungen lusérnar gestörbet in Afrika un di sèlln untar in Taütschlänt boda soin khent geschikht in Russia un soin neméar gikheart bidrùmm. Eppaz zo gaüla, eppaz boda mocht nimmar mear vürkhemmen.

Dar Nachtvogl

Istituto Cimbro
Kulturinstitut Lusérn
Tel. 0464-78.96.45
info@kil.lusern.it
www.istitutocimbro.it



Dar längez atti Prach

I mufloni brucano tranquilli sulle rive della Prach. Seguendo il nuovo sentiero che congiunge la “Lång Nas” con il Sentiero Cimbro dell’Immaginario, non possiamo non immaginare com’era un tempo la zona, ricca di terrazzamenti coltivati.

Haüt mörgan in aldar vrüa, soinda gest di muflü da atti Prach: ma hattze gesek gerècht lai von vestar asó nàmp soinsa gest. Haür soinsa khent bintsche vert da untar in haus un ma sek ke sa soin mindar baz vert, furse peng in snea, furse peng in bolf bobar aromài bizzan ke dar iz ummar. Segantese hànne pensàrt ke bar mang propò khön ke 'z iz längez un ke anìaglana bòtta bosa khemmen auvar magatz soin da lest, umbrómm de sólito balz khint madjo khemmensa neméar fin in bintar drau. Gianante vürsneren pan naüge staigele vodar Prach sekma gerècht ke sa soin hërtä sèmm: 'z soinda kegela ummar bobrall. Sa stian sèmm sichar zëzza in sèll guat un grümma khlea bosa hám gesent vert balsa hám gerif di arbat.

Foto di Daniel N. P.



Daz naüge staigele iz propò schümmma, ma sek nidar daz gántz tal un ma mage gian fin zo vångase pinn staigele von Sambinélo: ma sek gántz gerècht alle di èkhar pinn maürla un, sitzantese atz penkhle sèmm atta Lång Nas, mabar nèt vorliarn okasióng zo stéllanaz vür bia 'z iz gest dise djar.

Atz Lusérn izta hërtä gest biane earde: zo koltivára, zo macha 'z höbe un zo vüara di khüa; asó dar kamòu hatt gëtt zo zis soine èkhar: affon Kämp dòpo 'z djar 1905 un atti Prach o. Lesante in libar von Christian Prezzi mabar darvérn ke 'z djar 1893, di èkhar vodar Prach soin khent gëtt zo zis att 48 famildje von länt boda hám nidargelekk gerst, patatn, khabaz odar karättn. Ma lest ke di lusérnar hám provàrt o nidarzo setza khorn odar rem ma di sümmer da ka üs soin hërtä gest kartza khurtz un nazz un izta aukhent nicht. 'Z iz kurdjósat lesan ke atti Prach, dise djar, hámza nidargelekk tabàkk o un vor ditza soinsa perfin khent gerüfft von finéntz.

Giada von Galèn

ARTICOLO NELLA VARIANTE CIMBRA DELLE VALLI DEL LENO

Biar zimbarn soin raich

Noi cimbri abbiamo una marcia in più. Grazie alla parlata cimbra comprendiamo l’italiano e il tedesco. Siamo un ponte tra due mondi culturali e pertanto da sempre convinti europeisti, pionieri dell’unione europea. Chi di noi non parla più il cimbro, perde un patrimonio, ma può sempre imparare come si parla da secoli in questi monti perché, come disse un saggio, il monolinguismo è un male dal quale si può guarire.

Berda zboa odar mearare zung redeta, is pezzar: Di bissanschaft hatt gezogat, ke di khindar ke ren zboa odar mearare zung, hám pessare un grösare “kognitive” un “kommunikative kompetenzen” un tún mearar aupassan baz ändre khindar. In zung-prüavan di khindar ke ren zboa odar mearare zung, soin pessar baz di khindar, ke khänen lai ummana zung. Sa soin mearar bahéume un lirnen sbint z’lesan.

Di bissanschaft hatt o gezogat, ke di khindar ke ren zboa odar mearare zung, hám mearar “fantasie” un “kreativität” baz di khindar, ke khänen lai ummana zung. Berda zboa zung redeta, is pessar s’vennen bia tún a sbera arbat un durtiát. laichtar béksln vo ummana an ändra arbat: haüt zo tage ma khöt “multitasking”. Un nèt z’vorgëssan: berda zboa odar mearare zung redeta, is offe un sik bait in di bëlt. Nèt alle bissan, ke di bissanschaft hatt no eppaz naügez un bichte gezogat: Berda zboa zung redeta, is mearar geschützt vorà Alzheimer-Demenz, a letzr béata. Bisò? Ombrómm ünsar hirn mearar arbat, ánka benn biar khemmen alt. Dar Assessor vo di täutschan un ladinar zungmindarhaitn, Manfred Vallazza, hatt vor biane zait vürgetrakk un di Sélbertgeredjart Redjong Trentino-Südtirol hatt ausgemacht zo tún a bissaschafte arbat zo schaung genau di khindar in di untarschual ke ren mearare zung. A söttä sachan is sa gemacht in Khindargart. Sichar ‘s bart gántz guat soin o vor di khindar ke lirnen da zimbarzung, zoa lirna pessar zo reda azpe biar.

Prof. DDr. Hugo-Daniel Stoffella vulgo Menlo